

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

ДЖОН
ГОЛСУОРСІ

■

САГА ПРО ФОРСАЙТІВ

КНИГА 2

Харків
«ФОЛІО»
2023

I

Останнього травневого дня на початку дев'яностих років, годині о шостій вечора старий Джоліон Форсайт сидів під дубом, що ріс перед терасою його будинку в Робін-Гілі. Він хотів натішитися чудовим теплим днем, поки не почали кусатися комарі. В худій смаглявій руці, помережаній синіми жилами, димів недокурок сигари; він тримав його у тонких пальцях з довгими нігтями — загострені гладенькі нігті збереглися в старого Джоліона від початку владарювання королеви Вікторії, коли не торкатись ні до чого навіть кінчиками пальців вважалося ознакою вишуканих манер. Стара потемніла панама захищала від призахідного сонця його високе опукле чоло, пишні сиві вуса, запалі щоки й довгасте худе підборіддя. Він сидів, заклавши ногу на ногу; в усій його постаті відчувався спокій і витонченість старого джентльмена, який щоранку напахчує одеколоном свою шовкову хусточку. Біля ніг його лежав кудлатий біло-рудий пес, що удавав із себе шпіца, — той самий пес Балтазар, відразу до якого в старого Джоліона з роками змінилася приязню. Поряд зі стільцем висіла гойдалка, а на гойдалці сиділа одна з ляльок Голлі, що звалася «Дурненька Аліса», — вона похилилася тлубом на ноги, а носом уткнулася в свою чорну спідничку. Алісу зовсім занедбали, і їй було байдуже, як сидіти. За дубом газон збігав униз крутим схилом, під яким зеленіла папороть, а далі починалися поля, що простяглися долиною

ген-ген до ставка, до гаю й того краєвиду — «чудового, прегарного», — яким п'ять років тому, сидючи під тим самим дубом, милувався Свізін Форсайт того дня, коли він приїхав з Айріні подивитися на будинок. Старому Джоліонові довелося чути про цей братів подвиг — поїздку, про яку колись було тільки й мови на форсайтівській біржі. Свізін! Його вже нема — помер торік у листопаді, доживши лише до сімдесяти дев'яти років і знову викликавши сумнів у безсмерті Форсайтів, який уперше зародився тоді, коли померла тітонька Енн. Помер! І тепер zostалися тільки Джоліон і Джеймс, Роджер, Ніколас і Тімоті, Джулі, Гестер і Сюзен! І старий Джоліон думав: «Вісімдесят п'ять років! А я й не відчуваю цього, хіба що тоді, як почне мучити той біль».

Думки його полинули в минуле. Він не відчував своєї старості, відколи придбав нещасливий будинок свого племінника Сомса й оселився в ньому тут, у Робін-Гілі, три з лишком роки тому. Здавалося, він щовесни молодшав, живучи на сільському привіллі з сином і внуками — Джун та малюками від другого шлюбу, Джоллі й Голлі, живучи далеко від лондонського гамору й гелготання форсайтівської біржі, звільнившись від усіх нарад і засідань, втішаючись приємним безділлям, але водночас приділяючи багато часу впорядкуванню і опорядженню будинку та всієї садиби площею двадцять акрів, а також задоволенню забаганок Голлі й Джоллі. Час загоїв усі подряпини й рани, що їх завдала його серцю трагічна історія Джун, Сомса, його дружини Айріні й бідолашного молодого Босіні. Навіть Джун і та нарешті подолала свою меланхолію — це підтверджувала подорож до Іспанії, в яку вона оце вирушила разом із батьком та мачухою. Коли вони виїхали, в домі настав дивовижний спокій, та хоч яким блаженним видавався цей спокій, старий відчував у душі якусь порожнечу: йому бракувало сина. Джо був тепер його втіхою і розрадою — чудовий хлопець, але жінки — навіть найкращі — хоч кого потроху дратуватимуть, якщо, звичайно, ними не захоплюєшся.

Вдалині закувала зозуля; з береста, що стояв край поля, долинали туркотіння горлиці; а як пишно розцвіли після сінокоосу стокротки й жовтець! І вітер повіває з південного заходу, а повітря таке пряне, живлюще! Він зсунув бриля на потилицю і підставив під сонячні промені підборіддя й щоку. Сьогодні йому чомусь закортіло побути серед людей, закортіло подивитися на вродливе обличчя. Люди вважають, що

старим уже нічого не треба. І нефорсайтівська філософія, що давно вже заволоділа його душею, навіяла думку: «Людині завжди всього мало! Не дивно, що, вже стоячи однією ногою в могилі, вона усе чогось бажає!» Тепер, коли він позбувся своїх надокучливих справ і оселився тут, за містом, — внуки, квіти, дерева, птахи його невеликих володінь, а особливо сонце, місяць і зорі в небесній високості говорили йому вдень і вночі: «Сезам, одчинись!» І сезам одчинився, — як широко, він, мабуть, і сам не знав. Він завжди був небайдужий до того, що тепер почали називати природою, — вона знаходила в його душі ширій, майже побожний відгук, однак він не перестав називати захід сонця заходом сонця, краєвид краєвидом, хоч як глибоко вони його зворушували. Але тепер він так закохався в природу, що вона вражала його до болю. Дні дедалі довшали, тихі, ясні, погожі, й кожного дня у супроводі Голлі, що трималася за його руку, і пса Балтазара, який біг попереду, пильно розшукуючи щось таке, чого йому ніколи не щастило знайти, старий Джоліон ішов на прогулянку, — він дивився, як розцвітають троянди, як зав'язуються в садку плоди, як зеленіють під сонцем старий дуб і молоденькі дерева в гайку, дивився, як розгортає своє блискуче листя латаття, як сріблиться пшениця на їхній єдиній ниві; слухав співи шпаків та жайворонків і ревіння олдернейських корів, що ремигали на пасовиську, ліниво помахуючи хвостами з китицями; і кожного такого погожого дня у нього трохи щеміло серце, щеміло з любові до всього цього світу, мабуть, просто від передчуття, що вже недовго йому доведеться ним утішатися. Думка про те, що одного дня — років через десять, а може, й через п'ять — усе це заберуть від нього, перш ніж він вичерпає свою любов, здавалася йому несправедливістю, що затьмарювала його душу. Коли й буде щось після смерті, то зовсім не те, що йому до вподоби: не буде ані Робін-Гіла, ані квітів і пташок, ані вродливих облич, — їх і тепер він нечасто бачить! З роками його відразу до всілякої облуди зростає; нетерпимість, що її він плекав у шістдесятих роках, як плекав свої баки, просто від надміру життєвої енергії, давно вже згасла, і він схилився лише перед трьома речами: красою, чесністю й почуттям власності; і найвище тепер ставив красу. У нього завжди було широке коло інтересів, він і досі часом брався за «Таймс», але міг зразу відкласти газету, зачувши спів дрозда. Чесність, власність — все-таки вони стомлюють; а дрозди і захід сонця ніколи його не

стомлювали, вони тільки навіювали йому тривожну думку, що він їх не наслухається і не надивиться. Споглядаючи тихе надвечірнє саяво й газон, помережаний дрібним біленьким і жовтим цвітом, він подумав: ця погода наче музика «Орфея», що його він недавно слухав у театрі Ковент-Гарден. Чудова опера, — не Мейєрбер, навіть не Моцарт, але по-своєму, може, навіть краща; в ній є щось класичне, щось від золотого віку, чисте й солодкозвучне, а Равольї співає «майже так, як за колишніх часів» — в його устах це була найвища похвала. Туга Орфея за красою, яка відходила в небуття, за своєю коханою, що зникла в підземному царстві так само, як зникає і в нашому житті кохання й краса, — туга, що співала й бриніла в золотій музиці, таїлася сьогодні в застиглий красі землі. І носком черевика на корковій підшві він ненароком штурхнув під бік пса Балтазара; той прокинувся й почав шукати бліх, — хоча всі вважали, що їх у нього немає, його самого ніяк не можна було в цьому переконати. Закінчивши, він потерся об ногу господаря тим місцем, яке тільки-но чухав, і знову ліг, поклавши морду на неспокійний черевик. І в пам'яті старого Джоліона раптом виринув спогад — обличчя, яке він бачив у опері три тижні тому, — Айріні, дружина його любого племінника Сомса, того Власника! Хоча йому й не довелося ні разу зустрітися з нею після прийому в своєму старому домі на Стенгоуп-Гейт, коли святкувалися нещасливі заручини його внучки з молодим Босіні, він упізнав її зразу, бо завжди захоплювався нею — чарівне створіння! Після смерті Босіні, чиєю коханкою вона стала, накликавши на себе загальний осуд, він чув, що вона зразу ж пішла від Сомса. Господь його знає, що вона робила відтоді. Побачивши її обличчя — вона сиділа збоку від нього в передньому ряду, — він уперше за ці три роки згадав, що вона ще жива. Ніхто ніколи не заводив про неї мови. А проте одного разу Джо розповів йому дещо — дещо таке, що гостро його вразило. Син почув про це, здається, від Джорджа Форсайта, котрий бачив Босіні в тумані того дня, коли його переїхав омнібус, і те, що йому довелося почути, пояснювало, чому молодик був у такій нестямі, — те, як ганебно Сомс повівся зі своєю дружиною. Сам Джо бачив її того дня, коли розійшлася трагічна звістка, бачив її одну-єдину мить, і його розповідь закарбувалася в пам'яті старого Джоліона: «Змучена, зневірена», — так назвав її син. А назавтра туди пішла Джун, перемогла себе й пішла туди, і покоївка, плачучи, розповіла

їй, що її господиня втекла з дому вночі й зникла. Трагічна історія! Одне тільки певно: Сомс так і не спромігся знову заволодіти нею. Тепер він живе в Брайтоні, їздить звідти щодня до Лондона — так йому й треба, цьому Власникові! Бо коли старий Джоліон когось не любив, — як свого племінника, — то вже довіку. Він і досі пам'ятав, з якою полегкістю довідався про те, що Айріні зникла. Тяжко було думати, що вона сидить ув'язнена в тому домі, куди повернулася, коли Джо її бачив, — повернулася, мабуть, на хвилину, як вертається в свою нору поранена тварина, — прочитавши на вулиці повідомлення: «Трагічна смерть архітектора». Її обличчя вразило його тоді в театрі — вродливіше, аніж він пам'ятав, але схоже на маску, під якою щось ховається. Ще молода жінка — років двадцять вісім, не більше. Ну що ж! Мабуть, вона вже завела собі нового коханця. Але від цієї фривольної думки — адже заміжній жінці заборонено кохати, досить і одного разу — нога його мимоволі піднялася, а разом з нею і Балтазарова голова. Розумний пес устав і поглянув на старого Джоліона. «Гуляти?» — здавалося, питає він. І старий Джоліон відповів:

— Ходімо, друже!

Повільно, як завжди, вони перетнули лужок, всіяний зірочками жовтцю та стокроток, і вийшли на ділянку, засіяну папороттю. Ця поки що майже гола ділянка, яка лежала між верхнім і нижнім лужком, мала порушити враження неприродної симетрії, яка так заважає в садівництві. Пес Балтазар любив нишпорити там між камінням: часом йому щастило зловити крота. Старий Джоліон завжди ходив цією дорогою; йому хотілося зробити гарною цю місцинку, і він часто думав: «Треба запросити сюди Вара, нехай подивиться, що тут можна зробити. У цій справі він тямить більше за Біча». Адже рослини, подібно до будинків і хворих, потребують досвідченого ока. Тут водилися слимаки, і, приходячи сюди з онуками, старий Джоліон показував їм слимака й розповідав історію про хлопчика, котрий спитав: «Мамо, а у сливки бувають ніжки?» — «Ні, синку». — «Ну то я, мабуть, з'їв не сливку, а слимачка». І коли вони, вхопивши його за руки, починали так сміятися, що аж підскакували, уявляючи собі, як хлопчик проковтнув слимачка, очі його лукаво поблискували. Минувши папороть, він відчинив хвіртку, що вела на перше поле, велике й рівне, частина якого, обгороджена цегляною стіною, була відведена під

город. Старий Джоліон не мав настрою оглядати город і зійшов униз до ставка. Балтазар, в якого було там кілька знайомих водяних шурів, весело потрюхикав попереду, як і кожний немолодий пес, що гуляє щодня тією самою дорогою. На березі старий Джоліон спинився, помітивши, що від учора розцвіла ще одна квітка латаття: він покаже її Голлі завтра, коли його крихітка видужає, — внучка заслабла, з'ївши за сніданком помідор: у неї вельми делікатний шлуночок. Тепер, коли Джоллі поїхав учитися, — того року його віддали до школи, — Голлі гуляла з ним мало не цілі дні, й він дуже без неї нудився. Та й біль часто дошкуляв йому тепер; трохи кололо в лівому боці. Він озирнувся на горб. Що правда, то правда: бідолашний Босіні спорудив чудовий будинок; він би зробив блискучу кар'єру, якби його не спіткала смерть! А де він тепер? Може, й досі витає тут, де виконав свою останню роботу, де розквітло його трагічне кохання. Чи, може, дух Філіпа Босіні розчинився у всесвіті? Хто знає? Цей пес забруднить собі лапи! І старий Джоліон рушив до гайка. Він якось нагледів там чудові дзвіночки і знав закутки, де вони й досі цвіли, наче клаптики неба, що попадали між дерев, ховаючись від сонця. Він проминув корівник і курник і пішов вузькою стежечкою, яка вела крізь густий молодняк до одного з таких закутків. Балтазар, що знову біг попереду, стиха загарчав. Старий Джоліон підштовхнув його ногою, але пес стояв непорушно саме в такому місці, де його не можна було обійти, і шерсть на його волохатому карку поволі наїжилася. Чи то почувши гарчання й побачивши, як наїжилася шерсть на собаці, чи від хвилювання, яке часом охоплює людину в лісі, тільки старий Джоліон теж відчув, що йому по спині поповзли мурашки. А далі стежка повернула, і він побачив стару, порослу мохом колоду, на якій сиділа жінка. Вона дивилася в інший бік, і тільки-но він устиг подумати: «Забралась на чуже; треба поставити табличку», — як вона повернулась до нього. Боже милий! Те саме обличчя, яке він бачив у опері, — та жінка, про яку він оце думав! Цієї бентежної хвилини все навкруги розпливлося, наче привид — дивовижне явище! Може, винний у тому промінь призахідного сонця на її фіалково-сірій сукні! А потім вона встала, усміхаючись, трохи схиливши набік голову. Старий Джоліон подумав: «Яка вона гарна!» Вона мовчала, він теж не озивався; і він збагнув, чому вона мовчить, і відчув до неї

повагу. Мабуть, із цим місцем у неї пов'язані якісь спогади, і вона не хоче вигадувати банальних пояснень.

— Дивіться, щоб собака не забруднив вашої сукні, — сказав він. — У нього мокрі лапи. Ану до мене!

Але Балтазар підійшов до гості, яка простягла руку і погладила його по голові. Старий Джоліон зразу ж сказав:

— Недавно я бачив вас в опері; ви мене не помітили.

— О ні, помітила.

Він відчув у її тоні тонкі лестощі, наче вона додала: «Невже ви гадаєте, що вас можна не помітити?»

— Вони всі в Іспанії, — мовив він різко. — Я сам удома; з'їздив у оперу. Равольї співає добре. Ви бачили корівник?

В цю хвилину, сповнену таємничості й глибокого хвилювання, він інстинктивно рушив до цього острівця власності, і вона пішла поруч із ним. Вона нагадувала витончену французженку — стан ледь похитується, сукня фіалково-сірого кольору. Він помітив дві-три сріблясті волосини в її янтарних косах; дивне поєднання — золотаві коси, темні очі й молочно-біле обличчя. Його збентежив несподіваний погляд її оксамитово-карих очей, який вона кинула на нього скоса. Здавалося, цей погляд ішов із далеких глибин, мало не з іншого світу або принаймні від людини, яка майже не живе в цьому світі. І він запитав машинально:

— Де ви тепер живете?

— В Челсі, у мене там невеличке помешкання.

Він не хотів розпитувати, що вона робить, не хотів нічого знати; проте у нього мимоволі вихопилося слово:

— Самі?

Вона ствердно кивнула головою. Він довідався про це з полегкістю. І йому спало на думку, що якби не фатальна випадковість, то вона була б власницею цього гайка і показувала б корівник йому як гостю.

— Всі олдернейські, — промовив він, — дають найкраще молоко. Подивіться на оцю — гарне створіння. Чуєш, Мертл!

Руда корова з лагідними й карими, як у Айріні, очима стояла нерухомо: її давно не доїли. Вона поглядала на них кутиками лагідних, байдужих очей, і з її сірих губ на солому текла тоненька цівочка слини. В прохолодних сутінках корівника пахло сіном, ваніллю й аміаком; і старий Джоліон мовив:

— Ходімо в будинок, пообідаєте зі мною. Я звелю відвезти вас додому в кареті.

ЗМІСТ

ІНТЕРЛЮДІЯ: ОСТАННЄ ЛІТО ФОРСАЙТА	3
---	---

В ЗАШМОРГУ

1920

Частина перша

I. У Тімоті	53
II. Світська людина іде зі сцени	62
III. Сомс збирається діяти	73
IV. Сохо	79
V. Джеймс бачить примари	85
VI. Вже не молодий Джоліон у себе вдома	91
VII. Жеребчик і кобилка	100
VIII. Джоліон у ролі опікуна	105
IX. Вел чує новину	112
X. Сомс вітає у себе майбутнє... ..	121
XI. ...І відвідує минуле	125
XII. На форсайтівській біржі	131
XIII. Джоліон починає розуміти свої почуття	142
XIV. Сомс усвідомлює, чого він бажає	147

Частина друга

I. Третє покоління	151
II. Сомс прагне пересвідчитись	160
III. Візит до Айріні	169
IV. Куди Форсайти бояться заходити	175
V. Джоллі береться судити	182
VI. Джоліон вагається	190
VII. Дарті проти Дарті	195
VIII. Виклик	205
IX. Обід у Джеймса	210
X. Смерть пса Балтазара	216
XI. Тімоті застерігає	220
XII. Як іде полювання	227
XIII. «А ось і ми!»	232
XIV. Химерний вечір	241

Частина третя	
I. Сомс у Парижі	245
II. У павутинні	251
III. Річмонд-парк	255
IV. На той берег	262
V. Сомс діє	263
VI. Літній день	266
VII. Літня ніч	272
VIII. Джеймс чекає	275
IX. Звільнився з павутиння	279
X. Прощання з віком	288
XI. Завзяття підупало	299
XII. Народження Форсайта	306
XIII. Джеймсові повідомляють новину	312
XIV. Належить йому	316
ІНТЕРЛЮДІЯ: ПРОБУДЖЕННЯ	321

ЗДАЄМО В ОРЕНДУ
1921

Частина перша	
I. Зустріч	345
II. Кмітлива Флер Форсайт	361
III. У Робін-Глі	368
IV. Мавзолей	375
V. Рідна земля	384
VI. Джон	393
VII. Флер	397
VIII. Ідилія на лоні природи	402
IX. Гойя	406
X. Тріо	416
XI. Дует	422
XII. Примха	428
Частина друга	
I. Мати і син	437
II. Батьки й дочки	442
III. Зустрічі	456
IV. На Грін-стріт	465
V. Чисто форсайтівські справи	471
VI. Особисте життя Сомса	478
VII. На сцені з'являється Джун	487
VIII. Закусивши вудила	492
IX. Надто пізно	498
X. Рішення	507
XI. Тімоті пророкує	510

Частина третя	
I. Старий Джоліон з'являється знову	522
II. Сповідь	530
III. Айріні!	536
IV. Сомс міркує	541
V. Настирлива ідея	547
VI. У відчаї	551
VII. Місія	559
VIII. Похмура мелодія	567
IX. Під дубом	572
X. Весілля Флер	574
XI. Останній із старих Форсайтів	583
Примітки	595